

Pigga Keskitalo

KT, dosentti, yliopistotutkija, Lapin yliopisto
Verkostotutkija, Siirtolaisuusinstituutti
pigga.keskitalo@ulapland.fi

Saamelaiden kertomuksia muuttamisesta kaupunkiin

Avainsanat: Saamelaiset, narratiivit, alkuperäiskansa, muuttoliike, liminalisaatio

Kaupungistuminen koskettaa ihmisiä kaikkialla maailmassa. Yhä enenevässä määrin myös saamelaisia on asettunut asumaan kaupunkiin. Muutos vanhasta kulttuurista uuteen aikaan on tapahtunut nopeasti. Ensimmäiset muuttajat lähtivät jo sata vuotta sitten Saamenmaalta koulutuksen perään. Sodan, valtioiden perustamisesta ja rajanmuodostuksesta ovat vaikuttaneet saamelaisten muuttoliikkeisiin. Näitä kokemuksia kaupunkiin muuttaneet prosessoivat edelleen. Nykyään saamelaiset elävät alkuperäiskansalaisuutta osana globaaleja virtauksia kuten monet muutkin maailman alkuperäiskansat. Jopa 75 prosenttia saamelaislapsista asuu laissa määritellyn perinteisen saamelaisalueen ulkopuolella. Ilmiö tuo uusia vaatimuksia kasvatukseen ja tarpeen kuvailla saamelaisten kokemuksia kaupungistumisesta. Mitä saamelaiset itse ajattelevat muuttoliikkeestä ja muuttamisesta? Mitä vaikeuksia he kohtaavat? Mitä positiivista muuttamiseen liittyy? Saamelaisten narratiivissa nousee esiin liminaalinen suhde muuttamiseen. Ihmiset ovat välitilassa kaupunkien ja Saamenmaan välillä. Uudenlainen nomadismi haastaa saamelaisuuden.

Saamelaiset ovat Euroopan unionin ja Suomen perustuslain mukainen alkuperäiskansa. Alkuperäiskansat tarkoittavat etnisiä ryhmiä, jotka ovat asuttaneet jotakin aluetta pitkään ennen alueille asettuneita uudis-

asukkaita, miehittäjiä tai siirtokuntia. Alkuperäiskansojen kohtalonkysymys voi olla se, mikä suhde alkuperäiskansalaisuuteen, kieleen ja kulttuuriin on kaupungistumisen kontekstissa. Myös kansallisvaltion sekä alkuperäiskansan yksilöiden ja ryhmien toimenpiteet näiden asioiden suhteen ovat merkityksellisiä. Esimerkiksi saamelaisilla on kulttuuri-itsehallinto, jota hoitaa saamelaiskäräjät toimialueellaan saamelaiskäräjälain puitteissa. Kulttuuri-itsehallinto koskee saamelaiskäräjälaissa tarkoitettua saamelaisten kotiseutualuetta (Utsjoki, Enontekiö, Inari ja Sodankylän Vuotso).

Historian saatossa saamelaiset suomalaisugrialaisten kielten puhujina ovat kohdanneet erityyppisiä muuttoja, joihin jopa saamelaiskulttuurin ja saamen kielten synty liittyvät. Saamelaiset ovat aikoinaan asuttaneet koko Suomea, mistä perintönä on saameen juontuva runsas paikannimistö. Nomadistinen elämä talvi- ja kesälaidunten välillä ja laidunkierto on ollut saamelaisille tunnusomaista. Myöhemmin kansallisvaltioiden perustaminen ja rajanmuodostukset ovat tarkoittaneet asettautumista jonkin valtion alueelle. Rajasulkujen seurauksena 1800-luvulla Suomen alueelle asettautui pysyvästi porosukuja Norjasta ja Ruotsista. Osa koltasaamelaisista pakkosiirrettiin Suomeen 1940-luvulla. Saamelaiset ovat joutuneet

muuttamaan myös esimerkiksi voimalaitoksen tieltä Sodankylän alueella, millä on ollut laajoja ja kauaskantoisia vaikutuksia alueen ihmisille.

Saamelaisia nuoria miehiä alettiin kouluttaa saamelaisten pariin opettajiksi Etelä-Ruotsissa jo monia vuosisatoja sitten kirkon sivilisaatioprosessin myötä. Myöhemmin saamelaisia lähti myös opiskelemaan opettajaseminaareihin. Esimerkiksi ensimmäinen saamelainen kirjailija Pedar Jalvi opiskeli Jyväskylän opettajaseminaarissa, josta valmistui vuonna 1915. Jotkut tällaisista vastaavanlaisista opiskelijoista jäivät pysyvästi Etelä-Suomeen ja heidän jälkeläisensä muodostavat jo saamelaisväestön kolmannen sukupolven.

Saamelaisten muuttoliike 1950-luvulta 2000-luvulle

Suurempi muuttoliike alkoi vähitellen 1950-luvulla ja kulminoitui 1960-luvulla. Alkoi olla yhä selvempää, että kaikki eivät voineet jatkaa perinteisen saamelaisen elämäntavan mukaista elämää. Muuttaminen kaupunkeihin ja eteläiseen Suomeen on jatkunut 1970-luvulta lähtien siten, että nykyään yli 75 prosenttia saamelaislapsista asuu saamelaiskäräjäläisissä määritellyn saamelaisalueen ulkopuolella. Saamelaisten muuttamisen muodot vaihtelevat yksilöittäin, mutta alkuperäiskansojen kaupunkeihin muutto on ilmiönä kansainvälinen. Alkuperäiskansojen muuttoliikkeeseen liittyy usein kulttuurinen ja kielellinen sulauttaminen valtioiden yhtenäistämispolitiikan seurauksena. Urbanisoituminen muuttaa myös alkuperäiskansojen suku- ja heimosuhteita luoden uutta alkuperäiskansalaisuutta ja solidariteettia alkuperäiskansojen välille.

Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelma on nostanut esiin huolen siitä, että saamelaisten kotiseutualueella elämänmuodossa ja elinkeinorakenteessa tapahtuneiden muutosten seurauksena saamelaisten muuttoliike on kiihtynyt ja sen tuloksena ihmiset ovat myyneet perinteisiä maitaan. Saamelaiskäräjät on nostanut esiin myös sen, että muuttaminen uhkaa saamelaisten yhteiskuntarakennetta ja rikkoo saamelaisyhteisön perusteet, kiihdyttää assimilaatiota ja heikentää kulttuuriautonomian kehittymistä. Myös seudullisissa ikäjakaumissa on tapahtunut muutoksia. Vuonna 2003 8000 saamelaisesta 54 prosenttia asui saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Tämä osuus on kasvanut tasaisesti, sillä vuonna 1992 vastaava luku oli 38 prosenttia, vuonna 1995 41 prosenttia ja vuonna 1999 45 prosenttia. Samaan aikaan 90 prosenttia yli 75-vuotiaista saame-

laisista asui saamelaisten kotiseutualueella, mutta yli 70 prosenttia alle kymmenenvuotiaista taas sen ulkopuolella. Saamen kieli on uhattuna, kun yhä suurempi osa saamelaisista elää perinteisen elämänmuodon ulkopuolella ilman elävää yhteyttä saamen kieleen.

Artikkeli perustuu kymmenen saamelaisalueen ulkopuolelle muuttaneen saamelaisen narratiiviseen haastatteluun. Haastattelutavat ovat nuoria noin 20-vuotiaita opiskelijoita, työikäisiä keski-ikäisiä ja eläkeläisiä. Haastattelut käsittelevät muuttaneiden ihmisten elämänhistoriaa, muuttamiseen liittyviä mielipiteitä ja kokemuksia. Tutkittavat ovat muuttaneet 1950–2000 lukujen aikana. Haastatteluissa nousevat esiin kertomukset muutoksesta selviytymisestä sekä suhteesta saamelaisuuteen, saamelaisalueen luontoon sekä nykyiseen ja aiempaan elinympäristöön. Haastatteluissa tulee esiin viitteitä myös ylisukupolvisesta muuttamisesta.

Tässä artikkelissa puhutaan toistuvasti etelästä vs. pohjoisesta – mutta missä menee raja näiden välillä saamelaisten mielenmaisemassa? Pohjoinen voi käsittää monia maantieteellisiä ja kokemuksellisia pohjoisia: saamelaisalueen, Lapin maakunnan tai Pohjois-Suomen, jolloin mukana voi olla myös Oulu. Eteläksi puolestaan mielletään kaupungit saamelaisalueen eteläpuolella. Tällöin myös Rovaniemi voidaan mieltää etelässä olevaksi, samoin Oulu. Käsitteet ”etelä” ja ”pohjoinen” eivät siis ole mitenkään kiveen hakattuja, vaan ne ovat monimerkityksellisiä. Tässä artikkelissa etelä tarkoittaa eteläistä Suomea, Uuttamaata, pääkaupunkiseutua ja alueita, jotka ovat napapiirin eteläpuolella. Pohjoista ovat saamelaisalueen kunnat (Utsjoki, Inari, Enontekiö, Sodankylä ja napapiirin pohjoiset kunnat Lapin maakunnassa). Rovaniemen kaupunki sijaitsee kymmenen kilometriä napapiirin alapuolella, joten sekin voidaan luokitella eteläksi. Myös Oulu on haastatteltavien kerronnassa etelää, vaikka se kuuluu virallisesti Pohjois-Suomeen.

Syitä muuttamiselle

Haastatteluissa nousi esiin työhön, opintoihin, rakkauteen, seikkailunhaluun ja uusiin mahdollisuuksiin sekä perheisiin ja elinolosuhteisiin liittyviä muutoksia, jotka vaikuttivat saamelaisten muuttopäätöksiin. Ihmiset alkoivat etsiä töitä muualta elintilan muuttamisen ja kapeutumisen seurauksena 1950-luvulta lähtien. Muuttaminen on ollut monen tyyppistä. On muutettu lyhyitä matkoja kylissä tai kylien välillä tai suurempiin taajamiin. Vähitellen alettiin muuttaa enenevässä määrin kaupunkeihin, etelään, muihin Pohjoismaihin ja jopa ulkomaille. Ensimmä-

mäiset saamelaiset muuttivat Pohjoismaista Pohjois-Amerikkaan 1800-luvulla. Jotkut haastateltavat kertoivat myös sukujensa vaiheista niiden muutettua muista saamelaisien asuttamista maista Suomeen valtioiden rajansulkujen sekä sotien jälkimaininkien ja uudelleenasettamisen seurauksena.

Vanhemmat ihmiset kertoivat haastateluissa, että heidän muuttamisensa sijoittui ajanjaksolle, jolloin saamelainen yhteiskunta oli alkanut muuttua heidän itse ollessa nuoria aikuisia. Suomalaisuus ja suomen kieli alkoivat voittaa alaa. Vain koulutetut ja perinteisten elinkeinojen parissa toimivat tai saamen kielen taitoiset ja alueelle elämänsä rakentavat halusivat jäädä asumaan pohjoiseen.

Jotkut haastateltavista ovat tuoneet esiin sen, että muuttaminen pois omalta perinteiseltä asuinalueelta hankaloittaa saamelaisille tärkeän maan käyttämistä ja siihen yhteyden pitämistä. Kalastus, metsästys ja liikkuminen ei ole samassa laajuudessa mahdollista kuin ennen, ja päätös asua etelässä koetaan tässä suhteessa negatiivisena. Monet etelään muuttaneet kokevat, ettei asuminen siellä ole pysyvää. Monet unelmoivat muuttamisesta pohjoiseen, mutta siihen ei ole käytännössä useinkaan mahdollisuutta, jos koko elämä on rakennettu etelään. Monet haastateltavat kertoivat voitavansa ajatella paluumuuttoa vasta, kun lapset olisivat isoja, sitten eläkeiässä. Jotkut haastateltavista pohtivat, että jos he saisivat valita uudestaan, he miettivätkin jopa avioliittojansa, sillä joissakin tapauksissa puoliso koettiin etelään sitovana tekijänä. Elämä etelässä koettiin kuitenkin usein myös positiivisena, vaikka pohjoista elämääkin pidettiin tyydyttävänä; ura, koti, ihmiset ja ilmasto etelässä koettiin vetovoimaisiksi.

Monet haastatelluista ovat muuttaneet useita kertoja etelän ja pohjoisen välillä. Nämä muutot ovat tapahtuneet usein yhtäkkiä, jopa hetken mielijohteesta. Pohjoiseen muuttoon on vaikuttanut vahva kotiseudun kaipuu, jonka takia paluu saamelaisen luonnonympäristön äärelle on koettu välttämättömäksi tai sitten henkilö on halunnut tehdä töitä saamelaiskulttuuriin liittyvien töiden parissa.

Jotkut haastateltavista kertoivat myös tilanteista, joissa henkilö oli muuttanut takaisin saamelaisalueelle perheen pyynnöstä; kaikki kädet olivat joskus tarpeen esimerkiksi poronhoitotöissä. Erityisesti nuoret kokivat muuttamisen pois kotiseudulta vaikeaksi, jos he kokivat, ettei perhe ollut tyytyväinen muuttoaikeeseen. Poronhoidon motorisoiduttua työntekijöiden tarve ei enää ole yhtä suuri kuin aiemmin. Sidos perinteisiin

elinkeinoihin on kuitenkin syy matkustaa säännöllisesti kodin ja opintopaikkakunnan välillä. Haastateluissa kerrottiin myös saamelaisalueen konfliktien ja ilmapiirin raskeuden vaikuttaneen muuttohaluihin.

Saamelaisten kotiseudun ulkopuolelle asettuneiden kohdalla – huolimatta siitä, että he olivat rakentaneet etelään kotinsa, perustaneet perheen tai työskentelivät siellä – yhteyttä kotiseutuun ylläpidettiin kuitenkin usein säännöllisin vierailuin kotiseudulle. Kaikki haastatellut eivät tosin kokeneet tätä tarpeelliseksi. Heille, joille säännölliset vierailut olivat tärkeitä, yhteydenpito kotipaikkaan muodosti tärkeän osan elämää ja loma-aikoja. Artikkelissaan *Flying Beyond: Diverse Sáminesses and Be(coming) Sámi* Hanna Guttorm kuvaa toisen polven saamelaisen ja hänen perheensä kokemusmaailmaa perheen isän muutettua nuorena etelään. Artikkelissa pohditaan saamelaiskulttuurin erilaisuuksia ja samanlaisuuksia muuttoliikkeen ja assimilaation ilmiöiden osalta. Hän muistelee elämänsä etelässä, sitä kuinka hän ei oppinut saamea isältään ja mitä tämä kaikki on merkinnyt hänen suhteessaan saamelaisuuteen. Samalla hän muistelee sitä tunnetta, kun isä puhui puhelimesta saamea ja kuinka hän ei sitä ymmärtänyt. Samanlainen ulkopuolisuuden tunne oli vierailuiden aikana isän käytettyä saamea sukulaistensa kanssa.

Monet haastatelluista opiskelijoista kertoivat, ettei pohjoisessa ollut tarpeeksi opintovaihtoehtoja, joten he päättivät muuttaa etelään. Muuttamisen vaikeuksista ja sopeutumisen pitkäkestoisuudesta sekä kotiseudun kaipuusta huolimatta muuttaminen toi niin paljon positiivisia kokemuksia, että ne monen kohdalla peittoivat negatiiviset kokemukset. Näitä positiivisia kokemuksia olivat mm. elämänhallinnan tunne ja tunne siitä, että asiat omassa elämässä menivät eteenpäin positiivisella sykkeellä.

Muuttamista kaupunkiin, jossa ei tunne ketään, opiskelijat kuvasivat hyykyksi tunteuttamaan. Toisaalta haastateltavat toivat esiin myös positiivisen tunteen siitä, että he voivat valita kenen kanssa olivat tekemisissä; pohjoisessa pitää tulla toimeen ja kommunikoida pääsääntöisesti kaikkien kanssa, kun taas etelässä valinnan mahdollisuuksien koettiin kasvavan.

Mikä huolestuttaa?

Haastateltavat nostivat esiin pelot, jotka liittyivät muuttamiseen aiheuttamaan muutokseen. Pelot koskettivat yksilöitä, mutta myös koko saamen kansan tai saamelaiskulttuurin ja saamen kielen nähtiin olevan tässä muutoksessa vaarassa. Assimilaation sekä suo-

men kielen ja suomalaisuuden paine huolestuttivat monia.

Myös pitkät välimatkat ovat ongelmallisia. Matkustaminen on kallista ja vaatii suunnitelmallisuutta. Saamelaiskulttuurille ominainen kokonaisvaltainen aikakäsitys voi tehdä suunnittelusta urbaanissa ympäristössä vaikeaa. Saamelaisalueella säät muuttuvat ja suunnitelmat sitä mukaa – lentolippujen ja lomien varaamisessa pitää kuitenkin olla liikkeellä ajoissa. Liike pohjoisen ja etelän välillä saa ihmisissä aikaan kiireen ja välitilassa elämisen tunteen.

Urbaania alkuperäiskansalaisuutta

Monet saamelaiset muuttivat aikoinaan etelään koulutuksen perässä. Suuri määrä lapsia asuu etelässä ilman kunnollista tukea saamen kielen opiskeluun. Opetushallituksen päätös mahdollistaa kahden viikkotunnin kerhomaisen saamen kielen opiskelun. Päätös koskee maahanmuuttajien, romanien ja saamelaisalueen ulkopuolella asuvien saamelaisoppilaiden opetusta. Osa lapsista opiskelee etäopintojen varassa, sillä opettajia ei ole tarpeeksi ja oppilaat asuvat hajallaan. Tilanne on aiheuttanut uudenlaisen tarpeen saamen kielen opetukseen. Muutokseen on pystytty vastaamaan hitaasti opettajapulan ja opintojen järjestämisen ongelmien takia. Etäopetusprojektit ovat kuitenkin onnistuneesti paikanneet tilannetta.

Monille muuttajille huoli lasten saamen kielen oppimisesta on kova, ja se voi olla myös yksi syy matkustella säännöllisesti etelän ja pohjoisen välillä. Lapsille halutaan tarjota yhteys saamelaisuuteen ja sukulaisiin mahdollisimman usein. Kaikki eivät kuitenkaan näin tee etäännyntymisen tai sukulaisten kuolemien johdosta.

Muuttoliike on aiheuttanut saamelaisille sopeutumisongelmia ja muutoksia yhteisössä. Saamen kielten (Suomessa puhutut pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame) suhteen tarvitaan pikaisia toimenpiteitä, jotta ne säilyvät elinvoimaisina. Urbanisoituvaa alkuperäiskansalaisuus vaatii uudenlaista tukea. Suuri uhkatekijä saamelaiskulttuurin kannalta on se, että vanhusväestö, saamelaiskulttuurin ja perinteisen tiedon haltijat, asuvat pohjoisessa ja lapset etelässä. Saamelaiskulttuurin säilymiseksi muuttoliikkeen seurausten pohdinta ja tarpeellisten toimenpiteiden aloittaminen on todella ajankoh-taista.

Lähteet

- Ahokas, Liisa (2013). Nilla Keva oli paljon muutakin kuin opettaja. *Akaan Seutu*. 6.4.2013. Saatavilla: <https://akaanseutu.fi/2013/04/06/nilla-keva-oli-paljon-muutakin-kuin-opettaja/>. Luettu 28.8.2019.
- Aikio, Ante (2012). An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. Riho Grünthal & Petri Kallio (eds.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe*. Helsinki: Suomalais-Ugri-laisen Seuran Toimituksia 266, 63–117.
- Aikio, Samuli (1966). Piirteitä Pedar Jalvin kirjallisesta tuotannosta. *Lapin kansa*. 29.11.1966.
- Balto, Asta (1997). *Samisk barneoppdragelse i endring*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Guttorm, Hanna (2018). Flying Beyond: Diverse Sáminesses and Be(com)ing Sámi. *Reconceptualizing Educational Research Methodology*, 9 (1), 43–54.
- Jensen, Ellen Marie (2014). *We Stopped Forgetting: Stories From Sami Americans [Finland]*. Karasjok: ČálliidLágádus.
- Keskitalo, Pigga (2019). Nomadic Narratives of Sámi People's Migration in Historic and Modern Times. Satu Uusiautti & Nafisa Yeasmin (eds.), *Human Migration in the Arctic. The Past, Present, and Future*. Singapore: Palgrave Macmillan, 31–65.
- Lehtola, Veli-Pekka (2012). *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: SKS.
- Lindgren, Anna-Riitta (2000). Helsingin saamelaiset ja oma kieli. Helsinki: SKS.
- Linkola, Martti (toim.) (1967). *Entinen Kemijoki*. Helsinki: Weilin+Göös Ab.
- Lähteenmäki, Maria (2014). Northern border regions on focus. *Nordia Geographical Publications*, 43 (1), 1–6.
- Saamelaiskäräjät (2006). *Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelma 2006*. Inari.
- Sanders, Douglas (1999). Indigenous peoples: Issues of definition. *International Journal of Cultural Property*, 8, 4–13. doi:10.1017/S0940739199770591
- Seurujärvi-Kari, Irja, Petri Halinen & Risto Pulkkinen (toim.) (2011). *Saamentutkimus tänään*. Tietolipas 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wiklund, Karl Bernhardt (1922). *Stockholm 1619: med en efterskrift om de svenska lap-parnas skolundervisning i äldsta tid af K.B. Wiklund*. Stockholm: Faksimileupplagor af äldre svenska tryck.